

SLAVIC LANGUAGES

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-348-4-1>

PREPOSITIONALIZATION OF NOUNS: THE STRUCTURE OF PREPOSITIONAL-NOUN CONSTRUCTIONS

ПРЕПОЗИЦІОНАЛІЗАЦІЯ ІМЕННИКІВ: СТРУКТУРА ПРИЙМЕННИКОВО-ІМЕННИКОВИХ КОНСТРУКЦІЙ

Kis Ye. B. **Кісь Є. Б.**

*Postgraduate Student at the Ukrainian
Language Department named after
professor Ivan Kovalyk
Ivan Franko National University of Lviv
Lviv, Ukraine*

*аспірантка кафедри української мови
імені професора Івана Ковалика
Львівський національний університет
імені Івана Франка
м. Львів, Україна*

Лексико-граматичний клас прийменників є відкритою системою, до якої безперервно входять нові одиниці, зумовлені явищем препозиціоналізації, що позначає «перехід слів інших частин мови у прийменник [1, с. 134]. Зокрема, мають здатність переходити в розряд прийменників прислівники, діприслівники та іменники. Мета дослідження – охарактеризувати функціональні омонімічні пари *іменник / прийменник*, утворені шляхом препозиціоналізації. Джерельною базою дослідження слугує ГРАК [8].

У результаті транспозиції іменників у прийменники в сучасній українській літературній мові виникають функціональні омоніми – «однакові за звучанням етимологічно споріднені слова чи окремі форми слів, що належать до різних частин мови» [3, с. 9]. На практиці розмежування функціональних омонімів та визначення їх частиномовного статусу становить ті чи ті труднощі, пов'язані насамперед із синкретизмом, під яким розуміємо «поєднання (синтез) диференційних структур і семантичних ознак одиниць мови, що протиставляються одна одній в системі мови і пов'язані явищами перехідності» [6, 4]. Тому для аналізу таких слів потрібно застосовувати, крім основних критеріїв визначення частин мови, додаткові прийоми опущення аналізованої одиниці, заміни іншим синонімічним прийменником, послуговуватися методикою дистрибутивного аналізу, бо «кожна мовна одиниця має своє особливе оточення, тобто в

дистрибутивних властивостях мовної одиниці реалізуються її внутрішні властивості, які відображають її функціональну роль» [7, с. 373].

У функціональних омопарах іменник / прийменник на семантичному рівні спостерігаємо збереження спільних сем між вихідним та похідним словом (атрибутивности, локативности, причини, способу дії, темпоральности та ін.), що, у свою чергу, приводить до вираження відповідних відношень у прийменниковій системі.

Вторинні відіменникові прийменники з атрибутивними відношеннями можна поділити на дві групи: 1) з **власне атрибутивними відношеннями** (*імені, пам'яті* та ін.); 2) **кількісно-атрибутивними** (*вартістю, місткістю, потужністю, сумою, тривалістю, чисельністю* та ін.). Прийменники з власне атрибутивними відношеннями поєднуються з іменниками у формі родового відмінка: *У Львові функціонувала своєрідна Академія наук – Наукове товариство імені Т. Шевченка, яке мало всесвітній науковий авторитет* (Р. Федорів «Сивий вітер»). Прийменники з кількісно-атрибутивними відношеннями прилягають до іменників у формі називного відмінка: *Відеоролик відкрився. Файл був чималим – **протяжністю** 44 хв. 23 сек.* (М. Кідрук «Бот»). Дотримуємося думки, що називний відмінок здатен поєднуватися з прийменниками, коли він має значення «кратного називного у функції неузгодженого означення» [5, с. 72]. Більшість іменників зазнають препозиціоналізації у формі орудного відмінка, тому із структурного погляду прийменниково-іменникова конструкція з кількісно-атрибутивними має таку структуру: словоформа іменника в орудному відмінку (вторинний прийменник) + іменник в називному відмінку.

Вторинні прийменники з **відношеннями міри і ступеня** (*мінімум, максимум*) теж поєднуються з іменниками у формі називного відмінка: *Щодня з цього телефону на ваш телефонували **мінімум** три рази* (А. Кокотюха «Темна вода»). До вторинних прийменників *максимум* та *мінімум* можна підібрати синоніми. К. Городенська зазначає, що «у загальномовному українському вжитку книжному слову *мінімум* за значенням відповідає похідний прийменник *не менше ніж*» [4, с. 162], а до слова *максимум* можемо підібрати синонім *не більше ніж* [3, с. 264].

Виокремлюємо вторинні прийменники з **відношеннями способу дії** (*засобами, методом, способом, шляхом* та ін.): *Ніхто не зможе **шляхом** терору змусити уряд запроваджувати ті реформи, які ми не вважаємо за доцільне запроваджувати* (А. Кокотюха «Київські бомби»); з **відношеннями причини** (*велінням, волею, наслідком* та ін.): *Виявилось, що Уля справді ровесниця Вероніки, що **волею** долі вона опинилася в будинку двоюрідної тітки й не хоче сидіти в тієї на шії* (С. Талан «Помилка»); з **відношеннями темпоральности** (*протягом* та ін.):

Я приїхав до Львова, щоб зібране мною протягом життя показати людям (Р. Федорів «Ноти для тисячолітньої скрипки»); **з відношеннями суб'єктності** (силами, рішенням та ін.): – *Я наказав йому силами городян захищати місто до останку* (Володимир Малик «Горить свіча»); **з відношеннями локативності** (краєм, поверху та ін.): *Загони йшли весь час краєм гори* (Андрій Химко «Засвіти»). Більшість вторинних прийменників, що виражають наведені вище відношення, мають однотипну структуру: вони поєднуються з іменниками у формі родового відмінка.

Простежуємо, що іменникові словоформи орудного відмінка виявляють першочергову здатність переходити в розряд прийменників. І. Вихованець вважав, що вторинні прийменники утворюються тільки за посередництва прислівника [2, с. 61–62], численні контексти дають змогу спростувати цю тезу, тобто спостерігаємо безпосередній перехід іменника в прийменник, та все-таки варто зазначити, що цей іменник своєю структурою наближений до прислівника, бо в прислівник активно переходять саме іменники в орудному відмінку. Можемо зробити висновок, що більшість іменників зазнають транспозиції в прийменник, пропустивши етап творення прислівника, хоча потенційно цей прислівник ми здатні відтворити і він міг би існувати в мові, тобто спостерігаємо розбіжності між структурною та семантичною похідністю і черезступеневе словотворення.

Препозиціоналізація іменника передбачає зміну категоріального значення (предметність на релятивність), вторинний прийменник застигає в певній відмінковій формі, відірвавшись від парадигми відмінювання іменника, втрачає здатність бути членом речення самостійно та керувати залежними прикметниками, займенниками та числівниками прикметникового типу відмінювання. Транспозиція іменника в лексико-граматичний клас прийменника можлива безпосередньо, тобто утворюється омпара іменник / прийменник, або через посередництво прислівника, тоді в сучасній українській літературній мові виникають омокомплекси іменник / прислівник / прийменник (*силою – іменник, прислівник, прийменник*). Крім того, можлива зміна наголосу похідного слова, що приводить до виникнення функціональних омографів (*шляхом – іменник, шляхом – прийменник*).

Отже, для встановлення частиномовного статусу вторинного відіменникового прийменника варто зважати на контекстуальне оточення аналізованої одиниці. Вторинний прийменник не матиме при собі залежних слів та здебільшого поєднуватиметься саме з іменниками у формі родового відмінка.

Література:

1. Вакарюк Л. О., Панцьо С. Є. Український словотвір у термінах. Тернопіль : Джура, 2007. 259 с.
2. Вихованець І. Р. Прийменникова система української мови. Київ : Наук. думка, 1980. 286 с.
3. Глібчук Н. М., Добосевич У. Б. Словник міжчастиномовних омонімів сучасної української мови. Львів : Апріорі, 2016. 638 с.
4. Городенська К. Г. Мінімум, як мінімум не для загальномовного вжитку. *Українська мова*. 2013. № 4. С. 162.
5. Горпинич В. О. Морфологія української мови : підручник. Київ : Академія, 2004. 336 с.
6. Данилюк І. Г. Синкретизм у системі частин мови : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.01. Донецьк, 2006. 20 с.
7. Кочерган М. П. Загальне мовознавство : підручник. 2. вид., випр. і доп. Київ : Академія, 2006. 463 с.

Джерела ілюстративного матеріалу:

8. Генеральний регіонально анотований корпус української мови (ГРАК) / М. Шведова, Р. фон Вальденфельс, С. Яригін, А. Рисін, В. Старко, Т. Ніколаєнко та ін. Київ, Львів, Єна, 2017–2023. URL: <http://uacorporus.org>

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-348-4-2>

**THE REFLECTION OF THE RUSSO-UKRAINIAN WAR
IN THE LEXICAL LEVEL OF THE UKRAINIAN LANGUAGE****ВІДОБРАЖЕННЯ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ
НА ЛЕКСИЧНОМУ РІВНІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ**

Kuleshir M. M. Кулешір М. М.

*Lecturer at the Department of the Germanic
and Romance languages
Kyiv National Linguistic University
Kyiv, Ukraine*

*викладач кафедри германських
і романських мов
Київський національний
лінгвістичний університет.
Київ, Україна*

Мова як матриця суспільної свідомості чутливо реагує на все, що відбувається в дійсності. Тим паче воєнний конфлікт залишає свій відбиток у такій мобільній та барвистій мовній підсистемі як лексична.